

Kitap İncelemesi • Book Review

Türkiye'nin Nato'ya Girişi

Yasin Gümüş*

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Tokat/ Türkiye. ORCID: 0009-0009-5876-5472

Prof. Dr. Mehmet Saray, Türkiye'nin yakın dönem siyasi tarihi, diplomasi ve Türk dış politikası alanında önemli eserler vermiş bir akademisyendir. Türkiye'nin dış ilişkileri ve uluslararası örgütlerle etkileşimi konusundaki araştırmalarıyla bilinir. Özellikle Türkiye'nin NATO ile ilişkisi üzerine yoğunlaşarak, Türk dış politikasının Batı ile olan ilişkilerini eleştirel bir pencereden incelemiştir. Tanıtımını yaptığımız "Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler" adlı bu kitap, NATO gibi bir uluslararası güvenlik örgütüne Türkiye'nin katılımını tarihsel olarak irdelemektedir. Üçüncü baskı olan bu kitap, 2019 yılında Atatürk Araştırma Merkezi Yayınlarından çıkmıştır. 16 x 23,5 cm boyutlarında, birinci hamur kâğıttan yapılmış ve karton kapaklıdır. Toplam 253 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın son kısmında ekler, bibliyografya ve dizin bölümü bulunmaktadır. Kitap, Mehmet Saray'ın III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile gerçekleştirdiği ziyaretler esnasında yaptığı mülakatları içermesi yönüyle uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanında temel bir kaynak olarak sayılmaktadır. Türkiye'nin NATO'ya katılım sürecini ve bu sürecin dış politikasına olan etkilerini detaylandıran bu eser, Sovyet döneminde Rusların Türkiye aleyhtarı yayılma politikasını uygulamaya çalışması ve bunun neticesinde Türkiye'nin NATO'ya

girişini genç nesillere aktarmayı amaçlamaktadır. Saray, bu kitabı yazarken, Türkiye'nin NATO'ya üye olması kararı ile birlikte ülkenin siyasi ve askeri bağımsızlığını nasıl korunmaya çalışıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda yazar, NATO'nun Türkiye için ne ifade ettiğini ve NATO üyeliğinin Türk politikası üzerindeki etkisini analiz etmiştir.

Kitap, on dört bölümden oluşmaktadır. Ön söz bölümünde, Atatürk'ün neden komünizmi kabul etmediğinden, Stalin önderliğindeki Sovyet-Rusya'nın Türkiye'den toprak talebinde bulunmasından ve Türkiye'nin emniyetini sağlayacak bir sığınak arama çabalarından bahsedilmektedir. Bu kitapta, 1942 yılında dünya barışını sağlama amacıyla ABD'nin desteğiyle kurulan NATO'ya Türkiye'nin 1952'de katılımıyla elde ettiği kazanımlar ve karşılaştığı zorluklar hakkında bilgiler sunulmuştur. NATO'nun dünya barışı sağlama misyonunun, Türkiye'nin barış içinde olmasını amaçlayan Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" politikası ile uyumlu olduğu değerlendirilmiştir.

Kitabın ilk beş bölümünün yer aldığı 1-37 sayfaları arasında, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğundan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan dönemdeki politikası ele alınmıştır. Rusların, Osmanlı yönetimi altındaki Balkanlar ve Kafkasya'da

* Sorumlu yazar / Corresponding Author.

e-posta: yasingumus@hotmail.com.tr

Atıf: Gümüş, Y. (2024). Türkiye'nin NATO'ya Girişi, *Journal of Economics and Political Sciences*, 4 (2), 129-132.

yaşayan Hristiyan unsurları kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabalarına değinilmektedir. Rusya'nın İstanbul Boğazını ele geçirme arzusu, 1882'de İstanbul'da görev yapan büyükelçi Nelidov'un, Çar III. Aleksandır'a gönderdiği raporda, Boğazların ele geçirilmesinin bir zaruret olduğunu yazmış olmasından çıkarılabilir. Ayrıca bu bölümde Türklerin zayıf duruma düşmüş milletlerin üzerine asker gönderme gibi bir durumun tarih boyunca yaşanmadığı İran örneği ile açıklanmaktadır. Afgan hükümdarı Ahmet Şah Dürrânî 1762 yılında İstanbul'a bir elçi göndererek Osmanlı padişahı III. Mustafa'dan Şii İran tehdidine karşı yardım istemiş fakat padişah bu isteği İran'ın içinde bulunduğu karışıklıklardan dolayı güçsüz durumda olduğunu öne sürerek İran'a asker göndermenin Devlet-i Aliyye'nin şanına yakışmayacağı söyleyerek geri çevirmiştir.

Rusya'da 1917 Bolşevik İhtilâli ile yeni bir dönem başlamış; ihtilalin önderleri, Türkiye başta olmak üzere Müslüman milletlere birçok vaatlerde bulunmuştur. Bolşevik İhtilâlinin önderleri olan Lenin ve Stalin 1917 yılında bir beynamede tahtan indirmiş oldukları Çar'ın imzasının olduğu İstanbul'un ele geçirilmesi yönünde yapılmış gizli antlaşmanın iptal edildiğini ve Ermenistan'ın Türkiye'den koparılmasına âit muahedenin de yırtıldığını duyurmuşlardır. Bu beynameden üç ay sonra 3 Mart 1918 tarihinde Bolşevik liderler Türkiye ile Brest-Litovsk Muahedesini imzalamışlardır. Yazar, bu antlaşmaya rağmen Rusların hukuki sorumluluklarını yerine getirmedikleri ve Türk tarafına zorluklar yaşattıklarını belirtmektedir. Türk-Rus ilişkilerinde Ermeni meselesi önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Selçuklu Türklerin gelmesinden önce Ortodoks Bizans'ın idaresinde Kafkaslardan Çukurova'ya kadar olan bölgede yaşayan Ermeniler, Türk idaresinde huzur ve refah içinde yaşamışlardır. Ruslar, Ermeniler ile 1763'ten itibaren ilişki kurmuşlar ve Türkler üzerinde baskı kurmak için bir unsur olarak kullanmışlardır. Lenin ve Stalin imzalı bir kararnamede, Ermenilerin bağımsızlığının destekleneceği yayınlanmıştır. Ayrıca Rus ordusunun geri çekildiği bölgelerde, silahları bilerek Ermeni güçlere teslim ettiği belirtilmektedir. Başlangıçta Bolşevik İhtilali hakkında iyimser düşüncelere sahip olan Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerin Ermeni meselesindeki

takındıkları tavır ve Bolşeviklerin emperyalist bir tutum içine girmeleri nedeniyle Sovyet Rusya'ya karşı daha endişeli ve şüpheli bir bakış açısına sahip olmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1920 yılında Sovyet liderlerine mektup göndererek iki ülke arasında dostane bir ilişki geliştirilmesine hazır olduğunu belirtmiştir. Olumlu cevap alınması ile Bolşevik rejimi ve Türkiye arasında en önemli maddesi Misâk-ı Milli sınırları içinde Türkiye'yi tanımayı kabul eden bir dostluk anlaşması yapılmış, Boğazlar sorunu uluslararası bir konferansta ele alınmak üzere ertelenmiştir.

Kitabın bu bölümünde ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın komünistlere karşı tutumunu yumuşatarak Bolşeviklerin politik alanda desteklerini ve maddi yardımlarını sağlamak istediği belirtilmektedir. Bu nedenle Komünizmi millete tanıtmak amacıyla güvendiği arkadaşlarına Türkiye Komünist Partisi adı verilen bir parti kurdurtmuştur. Türk komünistlerin sürekli olarak Bolşeviklerden yardım almaları ve Sovyet taraftarı komünistlerin bu partiye sızmasından dolayı Atatürk partiyi 1921 yılında kapattırıştır. Bu olaydan sonra Türk komünistleri taktik değiştirmiş; fakri ve edebi sahalar ile meşgul olmuşlardır. Dikkat çeken kişiler arasında Nazım Hikmet, Şevket Süreyya ve Vedat Nedim bulunmaktadır.

Kitabın 39 ile 72. sayfaları arasındaki kısım, altıncı bölümden sekizinci bölüme kadar olan bölümleri içermektedir. Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk-Sovyet ilişkileri ele alınmıştır. Türkiye, Sovyet Rusya ile 1925 yılında Paris'te yirmi yıl sürecek bir dostluk antlaşması imzalamıştır. İsmet Paşa'nın Sovyet Rusya'yı ziyareti esnasında ise yapılan bir antlaşma ile Türkiye'ye yirmi sene vadeli ve faizsiz sekiz milyon dolar kredi vermeyi kabul etmişlerdir. İki ülke arasındaki iyi ilişkiler 29 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamaları esnasında zirveye ulaşmıştır. Boğazlar sorunu ise ilişkilerde bir sorun olarak devam etmekte Sovyet Rusya Montreux Boğazlar konferansında diğer ülkeler ile uzlaşılan antlaşmaya imza atmamıştır. Almanların Polonya'yı işgal etmesi Türkiye'yi Avrupa cephesinde sıkıntıya düşürmüştür. Fransa, Bulgaristan ve Romanya art arda işgale uğramıştır. Hitler, İsmet Paşa'ya mektup göndererek Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağı garantisini vermiştir.

Almanların Sovyet Rusya'ya savaş ilan etmesi ile Türkiye üzerindeki baskılar daha da artmıştır. İngiltere Başbakanı Churchill Adana'ya gelerek Türklerin savaşa dahil olmasını talep etmiştir. Türk devlet adamları ise Sovyet Rusya'ya yönelik kuşkulara sahip olduğunu ve Türk ordusunun silah bakımından takviyesinin gerekli olduğunu Churchill'e iletilmişlerdir. Baskılar sonucunda 1943 yılında İsmet İnönü Müttefikler safında savaşa girmeyi kabul etmiştir. Savaşın sonlarına doğru, Sovyet Rusya'nın etki alanını genişletmesi Türk Hükümetini telaşa sokmuştur. Yalta Konferansından sonra Rusların, 1925 yılında imzalanan yirmi yıldır süren barış antlaşmasını feshettiklerini ilan ettikleri belirtilmektedir.

Dokuzuncu ve on birinci bölümleri içeren 73-114 sayfaları aralığında, NATO'ya katılım öncesi durum analiz edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki baskısının artarak devam etmesinden dolayı dengenin bozulacağını anlayan Amerika ve İngiltere, Rusya'nın daha ileri gitmemesi gerektiği yönünde nota vermişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, Marshall Planı kapsamında Avrupa ülkeleriyle birlikte Türkiye için bir yardım programı hazırlamaya başlamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Celâl Bayar III. Cumhurbaşkanı seçilmiş ve ilk icraati Türkiye Cumhuriyeti'ni komünist tehdidine karşı nasıl savunacağını araştırmak olmuştur. Kore Savaşına asker gönderilmesinden iki hafta sonra NATO'ya girmek için başvuru yapılmış olsa da reddedilmiştir.

Kitabın son üç bölümünde 114-178. sayfalar aralığında, Türkiye'nin NATO'ya girişinden, Sovyet Rusya'nın bu duruma tepkisinden ve Türkiye'nin NATO'lu yıllarından bahsedilmektedir. Demokrat partinin kurucularından biri ve aynı zamanında Batı medeniyetine yönelişte büyük gayretleri olan Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuat Köprülü, Türkiye'nin NATO'ya girişinde en çok emek veren isim olduğu söylenmektedir. Dışişleri Bakanı görevinden olan Köprülü, hükümete danışmadan Kore Savaşı'na asker gönderileceğini ilan etmiştir. Bu fırsatı iyi değerlendiren Türkiye, ABD tarafında büyük bir itibar kazanmıştır. 1951 yılında ABD hükümeti, NATO üyelerine Türkiye'nin ittifaka tam üye olarak alınmasını teklif etmiştir. Ottawa'da yapılan toplantıda

Türkiye'nin üye olarak çağrılmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Köprülü'ye göre, Türkiye'nin NATO'ya girmesi Sovyet tehdidine karşı ülkenin emniyetini sağlamıştır. Mecliste coşkulu kutlamalar yapan milletvekilleri "Türkiye'nin ilk kez eşit haklarla bir ittifaka girdiğini" belirtmişlerdir. Bu süreçte, Türkiye'nin NATO'ya katılması, hem iç politikada büyük bir sevinçle karşılanmış hem de uluslararası dengelerde önemli bir değişim yaratmıştır. Stalin, 5 Mart 1953 günü öldükten sonra Sovyetlerin yeni lideri Nikita Kruşçev olmuştur. Mısır ve Suriye ile ilişkilerini sıkılaştıran Kruşçev, Türk birliklerinin Suriye'yi tehdit ettiğini iddia ederek bu ülkeye 100 milyon dolar civarında ekonomik yardım etmiş ve Rus füzelerini konuşlandırmıştır. Bu füze tehdidine ek olarak komünizmi yayma politikasına ağırlık vermiş, Irak ve Suriye'de Baas Partilerini desteklemiş ve Ermenileri, Türkiye karşıtı faaliyetlere yönlendirmişlerdir.

Yazar, coğrafi ve stratejik konumu dolayısıyla Türkiye'nin her zaman kuvvetli bir ordu bulundurmaya zorunda olduğunu ifade etmektedir. Böyle büyük bir orduya sahip olmak büyük ölçekli harcamalar yapılmasını zaruri hale getirmektedir. Amerika, Türkiye'ye 1946-1971 yılları arasında 1 milyar 208 milyon doları hibe edilmiş olmak üzere toplam 2 milyar 727 milyon dolar ekonomik yardım yapmıştır. Asker sayısını indirerek harcamaların azaltılabileceğini belirten Saray, örnek olarak NATO üyesi olduktan sonra Fransa'nın tümen sayısını beşe indirmiş olduğunu, ancak Türkiye'nin tümen sayısını yirmide sabit tuttuğunu gösterir. Büyük bir asker sayısına sahip olmasına rağmen diğer NATO üyelerinin daha fazla ekonomik yardımı Türkiye'den esirgedikleri görülmektedir. İttifakta 10. yılı doldurmadan hem Türkiye'de hem ABD'de üyelik konusu tartışmalara yol açmıştır. Dönemin Başbakanı Menderes, daha çok ekonomik yardım yapılmasını talep etmiş ve hoşnutsuzluğunu belirtmiştir. Olumsuz cevap üzerine Menderes, ekonomik kalkınma için yeni yollar arayışına girmiş ve sürpriz bir çıkış yaparak 1960 yılında Moskova'ya gideceğini ilan etmiştir. Bu çıkış ABD basınında sert eleştiriler almış, ABD'nin Ortadoğu uzmanlarından biri olan Prof. Dr. Alvin Rubinstein, ziyarete karşı çıkanların bir ay bile geçmeden Menderes'i askeri bir darbe ile indirtildiğini iddia etmiştir. 27 Mayıs 1960

darbesi ile indirilen Menderes, Moskova'ya gidememiş olduğu yazarın bu bölümde belirttikleri arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin NATO'ya girişi kitabı, ittifaka katılım sürecini ve bu katılımın ülkenin dış politikası üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyen bir eserdir. Kitabın yazarı Prof. Dr. Mehmet Saray, Türkiye'nin Sovyet tehdidinden korunabilmek amacıyla NATO'ya katılmak zorunda kaldığı sonucuna ulaşmaktadır. Dış yardım olmadan, çok kalabalık ve savaş tecrübesi fazla olan Sovyet ordusuna karşı Türkiye'nin kendisini savunmasının çok güç olduğunun, ittifaka dahil olunmasaydı ekonomik yardımın başka hiçbir ülkeden alınamayacağı ve NATO karşıtı olanların ülkenin emniyeti için sağlıklı bir alternatifi ortaya koyamadıklarının üzerinde durmuştur. Türkiye, NATO'ya girerek ordusunu modernleştirmiş, büyük ekonomik ve askeri yardımlar almış böylece Sovyet tehdidine karşı ülkenin emniyeti güvence altına alınmıştır. Saray'ın temel amacı Türkiye'nin Batı bloğuna dahil olma sürecindeki dinamikleri detaylandırarak NATO üyeliğinin Türkiye için ne anlama geldiğini okuyucuya aktarmaktır. Kitap, Türkiye'nin uluslararası güvenlik stratejilerini anlamak için önemli bir başvuru kaynağı olmasının yanında, günümüz Türkiye-NATO ilişkilerini tarihsel bir arka planla ele almak isteyen araştırmacılar için de değerli bir eserdir.

Kaynakça

Saray, M. (2019). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, 3. Baskı, 2019, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.